

KVEENIEN MATKOISTA 1800-1900 LUVUILLA

Isoisäni Iisakki Pistokoski ja hänen veljensä Heikki menivät aikoinaan Jäämeren rannalle. Heikki jäi sinne, mutta Iisakki palasi takaisin. Hänen matkojensa kautta olen saanut kiinnostuksen kveenejä ja Ruijaa kohtaan.

Viime vuosisadan suuret nälkävuodet lienevät olleet alkuaan syynä suomalaisen muuttoliikkeen syntymiseen Pohjois-Norjaan. Tiedot työmahdollisuuksista ja paremmasta toimeentulosta houkuttelivat ihmisiä liikkeelle. Pääosa muuttaneista oli kotoisin maamme pohjoisista maakunnista aina Oulua ja Kainuuta myöten. Kveenien reittejä on ollut neljä:

-Itäinen reitti kulki Kuusamon, Kitkan, Kemijärven kautta ja Kemijokea ylös Luirolle ja Sotsonportista läpi Lokkaan. Sieltä Sokostin Maantienkurun kautta Inarille, Virtaniemeen ja Paatsjoen varilta meren rantaan Näätämonille ja ehkä Varanginvuonolle

-Kaksi keskimmäistä reittiä kulkivat Oulun, Kemin, Rovaniemen, Sodankylän, Ivalon ja Sevettijärven kautta Kirkkoniemeen tai Rovaniemeltä Kittilän, Pallas-tunturin ja Inarin kautta Varanginvuonon perälle.

-Läntinen reitti kulki Kemin, Tornion, Muonion, Enontekiön ja Kautokeinin kautta Jäämerelle.

Jokainen näistä reiteistä on pituudeltaan 400-600 km. Useimmin matka suoritettiin jalan.

Itäisen reitin kulkija

Ankara retki, niin matkassa kuin ajasakin. Ei pettükannikka kauaksi kyydinyt, niin että ruokaa oli vaihdettava

työllä. Eivät myöskään kotoa saadut kurposet pitkälle kyydinneet, risaiset jo lähtiessä, niin että kenkää ja muutakin riikinettä oli ostettava otsan hiellä. Matkan varrella oli kyllä ystävällisiä ja vieraanvaraisia ihmisiä, mutta eihän sitä kerjätä kehdannut, nuori mies. Siksi oli tarjottava maksuksi sitä, mitä oli ja omisti, selän sitkeyttä, käsivarren kestävyyttä, kovettuneita kämmennahkoja. Viikko meni paikassa, kuunkierto toisessa, kokonainen talvikausi metsätöissä jossa-kin välillä ja sen päälle kevät uitossa, mutta aina jatkui matka pohjoista kohti.

Suuria selkosia. Asumattomia, eksyttäviä metsiä. Mahtavia virtoja ja jymiseviä könkäitä. Lopulta tunturipaljakoita ja maailmanlopun tuntua. Aina riitti maata polkea ja suuresta suolaisesta vedestä ei vilahdustakaan, vaikka tunturien huipuilta näki silmäkantamattomiin. Vai joko tuolla? Sininen siinto ja leveästi...

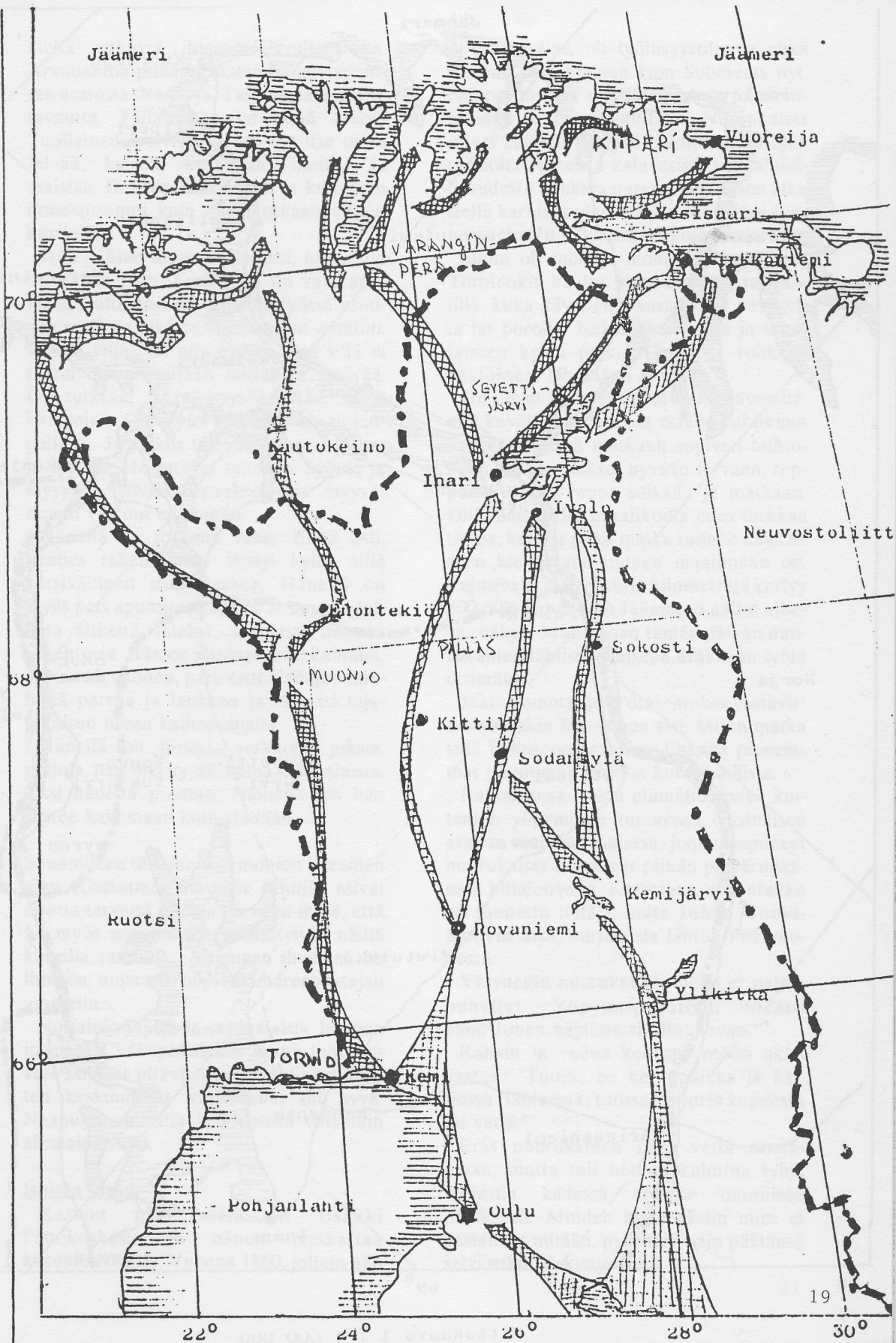
Ei. Ei vielääkään. Se on vasta Anarjarvi, Inarinjärvi sokkeloisine vuonoineen, outoine nimityksineen ja toisenlaisine ihmisineen. Pettynyt?

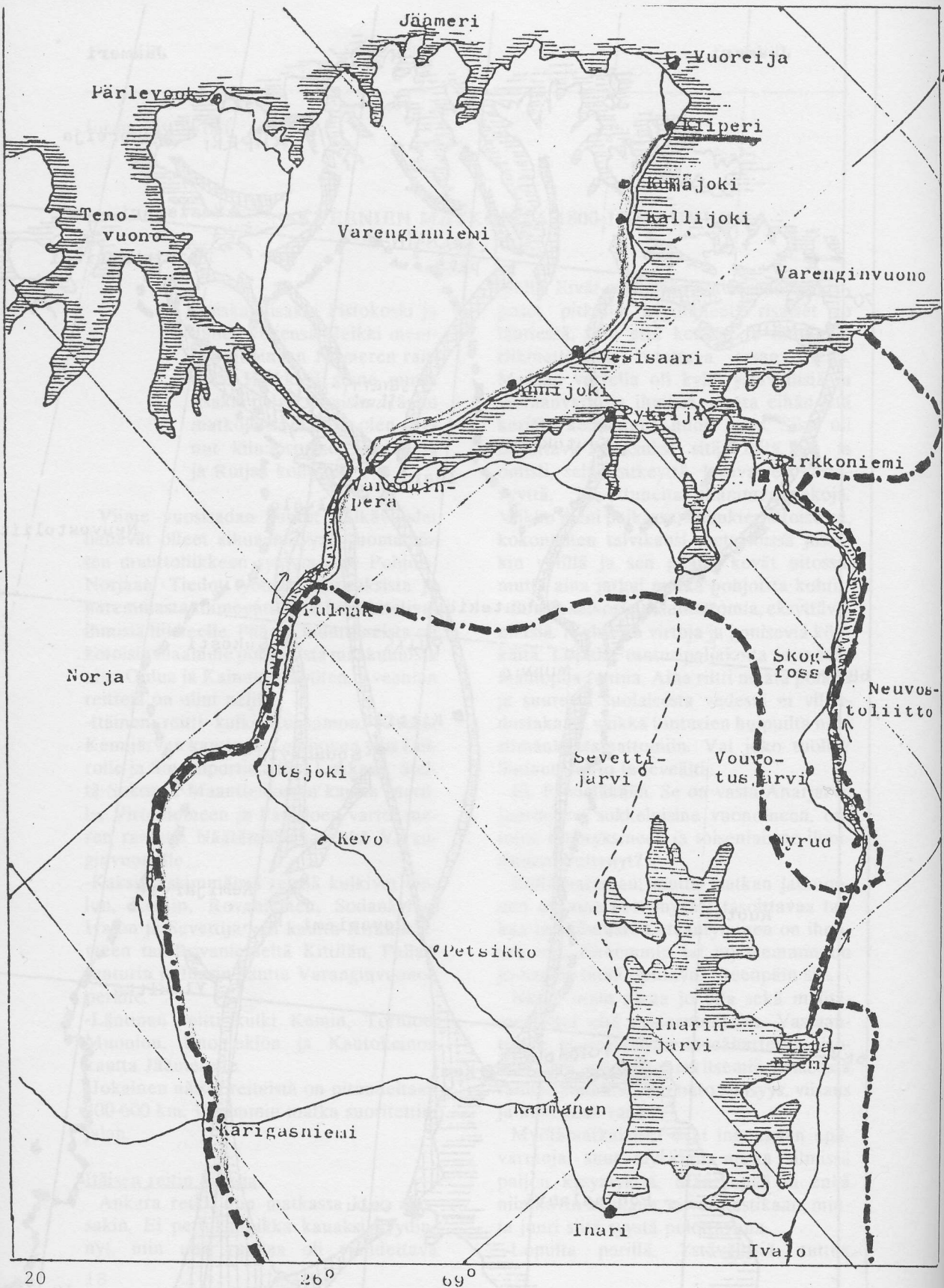
Kyllä varmaan, mutta matkan jatkumisen on aina pettymykset tasoittavaa taikaa ja päämäärän etäännyminen on ihmisen osa. Ennemmin tai myöhemmin on jo-kaisen tämä opittava. Eteenpäin siis.

Näillä main alkaa jo olla sekä myötämenijöitä että vastaan tulijoita. Vastaantulijat suoraryhtisiä, leveäharteisia, isonyrkkiisiä ja tuulen merkitsemiä, katseessa rannattomien vesien outo sinisyys, viisaus ja kokeneen rauha.

Myötämatkalaiset ovat innokkaan epävarmoja, suut mykkinä, mutta silmissä paljon kysymyksiä. Määränpää ei enää niin kovin kaukana, ei varmastikaan, mutta juuri siitä syystä pelottavana.

Lopulta perillä. Ystävällisiä, tuttua

kieltä puhuvia ihmisiä. Avuliaisuutta. Arvonantoa pitkistä matkasta selviytymisen ansiosta. Neuvoja. Tarjouksia. Luotettavuutta. Tällainenko on tämä seutu? Tuollainen meri? Siitä voi nyt itse ottaa selvää, katsoa, koskettaa, haistaa ja maistaa. Ei tuon kummempi ja kuitenkin ihmeellisempi kuin olisi koskaan voinut kuvitella.

Hän pääsee merensoutajaksi, hänet hyväksytään pian. Ensin hän on vain apumies, mutta hän saa siinäkin työssä osuuden saaliista eikä se ole koskaan mitätön. Meren viljaa on niin paljon, että sillä ei tunnu olevan mitään mittaa ja määrää. On turskaa, lotaa, hyysää, sitaa, silliä, kampelaa. On myös valkeakalaa, ruijanpallasta. Ja joskus tulevat valaat, hylkeet ja mursut. He ottavat omansa. Syövät ja myyvät. Syövät tarpeekseen ja myyvät monin verroin enemmän.

Hänellä on jo oma vene. Ehkä osti, kenties rakensi itse. Pystyi kyllä, sillä kärsivällinen osaa kaiken. Hänellä on myös pari apumiestä, äsken Suomesta tulleet sitkeitä miehiä, nopeasti mereen perehtyviä. Hän on jättänyt turvekammin, jossa asui vuoden, pari. Osti Venäjän mieheltä parrua ja lankkua ja rakensi lujatekoisen tuvan kalliopohjalle.

Hänellä on liinoja, verkkoja, juksia, poijuja, pari merirysää, kalua kaikenlaista. Yksi häneltä puuttuu. Nainen. Sen hän lähtee hakemaan kotikylältään.

Suunnilleen tällainen on monien kveenien alku. Useimmat matkalle lähtijät olivat nuoria terveitä miehiä. Ei ollut ihme, että he myös useimmiten menestyivät näillä karuilla rannoilla. Sisämaan ihmisinä he ihmeen nopeasti oppivat merensoutajan ammatin.

Norjalaiset pitivät suomalaisia hieman juroina ja vähäpuheisina, mutta luotettavina sanansa pitävinä miehinä. Suomalaisen keskuudessa yhteishenki oli hyvä. Naapuria autettiin ja ohjattiin varsinkin alkutaipaleella.

Isoisän tarina

Kerron nyt isoisästäni Iisakki Pistokoskesta ja hänen matkastaan kveenien maille. Vuonna 1860, jolloin hän

oli 20-vuotias, oli työllisyystilanne ehkä hieman samanlainen kuin Suomessa nyt. Nuoret miehet miettivät omaa toimeentuloaan ja tulevaisuuttaan. Nuorukaiset olivat kuulleet Norjan Jäämeren rantojen tarinoita rikkaista kalavesistä ja mahdollisuudesta hankkia parempi elämisen alku siellä karuissa olosuhteissa Jäämeren sou-tajina, kuten näitä uskalikkoja nimitettiin.

Sinne oli mennyt monenlaista kulkijaa Tornionkin kautta, kuka hiihtäen talvikelillä, kuka kävellen, vauraimmat hevosella tai porolla. Isak teki veljensä ja muutamien kylän poikien kanssa rohkean päätöksen: lähdetään Norjaan.

He olivat saaneet tietää siellä käyneiltä, että kevätkalastus alkaa maaliskuuhunkin tienoilla. Siispä matkaan sopivan hiihtokelin aikaan. Sukset hyvään tervaan, reppuun evästä, reppu selkään ja matkaan. Olikohan näillä uskalikoilla edes tarkkaa tietoa, kuinka pitkä matka tuonne kaukaiseen kiehtovaan uuteen maailmaan on. Tajusivatkohan he, että kilometrejä kertyy 500-600, ennenkuin Jäämeren aallot alkavat näkyä. Monikohan tämän päivän nuorukainen lähtisi sellaiseen urakkaan työtä etsimään.

Matka suuntautui Tornionjokea vastavirtaan ainakin Muonioon asti. Miten matka siitä jatkui, on arvailua. Ehkäpä pienemmät jokiuomat johtivat kohti koillista.

Ratkaisevaa Isakin elämälle lienee kuitenkin yöpyminen tunturissa, yksinäisen erakon majassa, kodassa, jonne uupuneet nuorukaiset saapuivat pitkän päivävuoroman hiihdettyään. Kerrotaan, että erakko oli tunnettu tietäjä, noita **Juhan Koovi-Koovin äijä**, norjalaista lähtöä Pillavuonosta.

Väsyneille nuorukaisille ukko ei paljon puhellut. Yöpymispyyntöön tokaisi vain: "Johan näytätte sisällä olevan."

Kahvin ja veden keittopyyntöön ukko vastasi: "Tuossa on keittopaikka ja kalltiossa (lähteessä) tuossa tunturin kupeessa on vettä."

Eräs nuorukainen lähti vettä noutamaan, mutta tuli hetken kuluttua tyhjä vesiastia kädessä kodalle omituisen näköisenä. Muiden kysymyksiin mies ei vastannut mitään, pyöritteli vain päätänsä selvästikin järkyttyneenä.

Isak sieppasi tyhjän vesikipon miehen kädestä ja haki kirkasta tunturipuron vettä väsyneille taivaltaajille keitettäväksi. Erakko katseli nuorukaisten touhuja murahtellen, jopa hienoinen hymynväre silmäkulmassaan. Katseli Isakia ja seuraili hänen touhujaan hyvin tarkkaan pistävillä Lapin miehen silmillään.

"Et pöljännyt", kysäisi ukko kuin ohimennen.

"Mitäs mie", oli Isakin lyhyt vastaus.

Aamuhämärissä, kun nuorukaiset valmistautuivat jatkamaan matkaa, ukko tuli Isakin luo ja kehotti palatessa poikkeamaan kodassa. Isakki lupasi syksyllä fiskausten loputtua poiketa.

Hiihdellessään Norjan Vesisaarta kohti ensin kalttiolla käynyt nuorukainen ihmetteli Isakin rohkeutta ottaa kalttiosta vettä, jota vartioi miehen kokoinen sammakko.

"Mitäs mie, vettä oli saatava pannuun eikä se sammakko vihainen ollut. Katseli vain."

Ankara taivaltaminen ja uudet näkymät odottivat näitä reippaita nuorukaisia. Yöpyminen erakon majassa unohtui muilta, mutta Isak oli päättänyt tavata vielä kerran tuon erikoisen juron erakon, joka kummasti kiehtoi häntä.

Isakin veli Heikki ja toiset nuorukaiset jäivät Vesisaareen tai oikeammin Ulko-Kiiperin töihin turskan juksauksen eli fiskausten jälkeenkin. Taisivat löytää sieltä Jäämeren hyisiltä rannoilta tytön, jota eivät voineet jättää, vaan ryhtyivät perustamaan omaa kuppikuntaa, niinkuin monet suomalaiset olivat tehneet. Näin kveenien perhekunnat taas lisääntyivät muutamalla perheellä.

Isak sensijaan palasi syksyllä erakon luokse ja pestautui hänelle rengiksi puoleksi vuodeksi. "Näytät olevan pelkäämätön mies. Jos haluat, opetan sinulle sellaisia asioita, joita eivät kaikki tiedäkään", oli ukko murissut hiljaisella äänellä. Puolen vuoden kuluttua Isak teki uuden sopimuksen toisesta vuosipuoliskosta saadakseen lisää oppia erakolta.

Kun vuosi erakon luona oli kulunut, tämä sanoi Isakille: "Olen opettanut sinulle taitoni, mutta älä käytä niitä kevytmielisesti äläkä turhaan, sillä silloin sinut paha perii. Oma etuasi tai

maallista mammonaa älä himoitse, sillä nämä opit, jotka olen sinulle opettanut, eivät ole tarkoitettut turhuuteen, vaan tositarpeeseen ihmisille, joilla on suuri hätä, muista se."

Isak Mentös (Vahingoittumaton) tuli Tornioon Vojakkalan kylään Jaakko Pistokoski-nimisen vanhanpojan rengiksi. Pian alkoi Isakin maine levitä miehenä, joka pystyi kertomaan, mistä metsään eksynyt lehmä tai hevonen on löydettyvissä tai kuka on varastanut jonkun rahat tai muun arvoesineen.

"Jos pystyt hoitamaan asiat siten, että minä pääsen tuohon suureen taloon kotivävyksi, myyn sinulle oman taloni hyvin edullisesti", tuumaili vanhapoika-isäntä eräänä iltana rengilleen.

Vanhapoika-Pistokosken ja ison talon ainoan tyttären häiden jälkeen Isakista tuli varsin nuorena miehenä Pistokosken rannalla olevan talon isäntä. Silloisen tavan mukaan Isak otti itselleen talon nimen ja hänestä tuli Isak Pistokoski.

Heikin tarinaa

Isoisäni veli Heikki jäi asumaan ja hankkimaan elantonsa Jäämeren kalastuksella. Muutaman kerran hän kävi kotikunnailaan, mutta palasi aina takaisin. Ankaraa on hänenkin elämänsä siellä ollut. Yksi poika hukkui Jäämeren hyisiin aaltoihin eräällä kalastusmatkalla. Tämän lisäksi perheeseen kuului kaksi tytärtä ja toinen poika. Käydessäni viime kesänä Vardössä ja Kiiperissä, yritin saada selkoa kirkonkirjoista näistä jälkeläisistä, mutta vielä se ei onnistunut. Paikallinen kirkkoherra lupasi lähettää tietoa myöhemmin.

Suomesta siirtyneet naiset ja miehet, kveenit, ovat saavuttaneet arvostetun ja kunnioitetun aseman paikallisten asukkaiden keskuudessa. He edustavat siellä kunniaakkaasti Suomea.

Monumentti Ruijan suomalaisten/ruotsalaisten siirtolaisten kunniaksi

Suomalaisten varsinainen muuttoliike Pohjois-Norjaan ja asettuminen maahan asumaan, alkoi aikaisin 1700-luvulla; suomalaisten muutolla tarkoitetaan myös niitä, jotka tulivat suomalaisalueilta Pohjois-Ruotsista. Tässä varhaisessa vaiheessa muutto suuntautui pääsiallisesti Pohjois-Tromssan läänin ja Länsi-Ruijaan; suomalainen uudisasutus keskittyi tällöin Lyngen'in ja Alta'n seuduille (varsinkin Elvebakken'iin). Maahanmuuton tausta oli osaksi katovuodet, osaksi väestönlisäys.

1800-luvun alkupuoliskolla maahanmuutossa oli havaittavissa vuoroin nousua, vuoroin laskua. Muutto suuntautui suunnilleen samoille seuduille kuin 1700-luvulla.

1830-luvulta lähtien siirtolaisten vaelluksen suunta alkoi muuttua kääntyen hitaasti lännestä itään. Joukko suomalaisia muutti Itä-Ruijaan Tenonlaaksoon ja Karasjoelle. Myöhemmin Varangin-seudusta tuli huomattava muuton kohde ja Vesisaaresta «suomalaisten pääkaupunki Norjassa», kuten siihen aikaan sanottiin. Jo v. 1845 Vesisaaren asukkaista oli suomalaisia yli 30%, vuonna 1875 vastaava luku oli yli 60%. Muutto Vesisaaren maaseudulle tapahtui vastaavan mallin mukaisesti, tosin jonkin verran myöhemmin kuin Vesisaaren kaupunkiin tapahtunut muutto. Kaupunki toimi usein myös välitasemana niille, jotka jatkoivat vaellustaan edelleen maaseudulle. Niin Varangin-seudulle kuin muuallekin läänissä syntyi aikaa myöten puhtaasti suomalaisia kyläkuntia, joissa suomi on ollut äidinkielenä aina uudemmalle ajalle asti.

Suomalaisten/ruotsalaisten maahanmuuton merkitys Ruijalle on vaikeasti arvioitavissa. Jotkut seikat ovat sittenkin ilmeiset:

Kulttuuriin nähden suomalaisten merkitys on ollut suuri. Suomenkieli ja suomalaiset tavat (vrt sauna) tulivat monin paikoin vallitseviksi. Lestadiolaisuudesta tuli erittäin merkityksellinen tekijä ja yhä tänäkin päivänä se on huomattava kulttuuritekijä suuressa osassa Ruijan ja Pohjois-Tromssan läänestä. Myös aineellinen kulttuuri sai suomalaisen leimansa. Tällöin tulee lähinnä kysymykseen maatalous-/tarvike-esineekulttuuri ja käsitteollisuuden perinteet.

Siirtolaisten ansioksi on luettava myös se, että työvoimansaantiongelma löysi ratkaisunsa. Ja vielä lopuksi eräs tärkeä seikka suomalaisten maahanmuutolla on ollut huomattava merkityksensä — aiheuttamansa keskustelun kautta — poliitikkojen ja keskusviranomaisten herättämisessä huomamaan ongelmat tässä osassa syrjäseutu-Norjaa.

Ei ole liikaa toteamus, että suomalaisten/ruotsalaisten maahanmuutto on antanut voimakkaan syäyksensä koko Ruijan kehitykselle useimmilla yhteiskunnan alueilla.

Kiinnostus suomalaista kulttuuria kohtaan Norjassa on tänään suurempi kuin koskaan aikaisemmin. Ihmiset, jotka ovat suomalaista sukua, ottavat yhteyttä sukuunsa Suomessa ja Pohjois-Ruotsissa ja päinvastoin. Suomea luetaan kouluissa ja vapaa-aikakursseilla. Norjan kulttuurineuvosto asetti v. 1973 toimikunnan selvittämään norjalais-suomalaista kulttuuria. Toimikunta sai mietintönsä valmiiksi huhtikuussa 1975. Sen tulisi antaa käyttökelpoinen kuva tämän päivän norjalais-suomalaisesta kulttuurista. Kiinnostus on molemminpuolista suomalaisten osoittaessa suurta mielenkiintoa Norjassa tapahtuvaan kulttuurityöhön, joka on koskeuksissa suomalaisten olojen kanssa. Muun muassa joillakin suomalaisilla tutkijoilla on parhaillaan käynnissä tutkimuksia Norjassa säilyneen suomenkielen vaiheilta.

Vesisaari erottautuu vieläkin monin tavoin ikään kuin «suomalaisten pääkaupungiksi Norjassa». Vesisaarella on erityiset edellytykset mainitun titelin ansaitsemiseksi. Vesisaarella on myös erityinen vastuu suomalaisen kulttuurin jäännösten säilyttämisessä Norjan maaperällä. Paljon siitä, mitä on jäljellä, on nimittäin löydettävissä täältä.

Tästä syystä on luonnollista, että «kveenimonumentti» pystytetään Vesisaareen.

Aloite monumentin pystyttämiseksi tehtiin sek

Vesisaarella muutama vuosi sitten eräitten kulttuurista ja historiasta kiinnostuneitten henkilöitten toimesta. Rahakeräys käynnistettiin, josta saatiin kaikkiaan n. 10000 Nkr., mikä summa on pankkitilillä käytettäväksi kyseiseen tarkoitukseen. Sitten min norjalais-suomalainen yhdistys Vesisaarella on ottanut hoitaakseen asian, joka on edistynyt niin pitkälle, että kuvanveistäjä Ensio Seppänen Kemistä, Suomesta, on saanut valmiiksi monumentin kipsimallin. Monumenttiluonnos on hyväksytty.

On selvää, ettei kysymyksessä ole yksinomaan Vesisaarta koskeva hanke. On tarkoituksena, että monumentti tulee olemaan muistomerkkinä Ruijaan suuntautuneen siirtolaisuuden vaiheilta. Näin tästä tuleekin koko Ruijan asia. Jopa niinkin, että asia koskee huomattavasti Pohjoiskalottia yleensä. Tätä taustaa vasten on «Finnmark fylkesutvalg», Vesisaaren kunta ja norjalais-suomalainen yhdistys Vesisaarella asettanut toimikunnan, joka on kokoonpantu allekirjoittaneista. Toimikunnan tehtävänä on viedä asiaa eteenpäin sen lopulliseen ratkaisuunsa.

Monumentin on arvioitu maksavan n. 360000 Nkr. ja rahoituksen on suunniteltu järjestyvän siten, että Ruijan lääni, Vesisaaren kunta ja Pohjoismaiden kulttuurirahasto ovat suurimmat avustajat. Rahoitussuunnitelma edellyttää, että yli 100000 Nkr. kerätään eri laitoksilta, järjestöiltä, kunnilta jne Norjassa, Suomessa ja Ruotsissa.

Monumenttikomitea ottaa näin ollen vapauden pyytää Teiltä avustusta, suurta tai pientä. Mahdollinen raha-avustus pyydetään lähettämään osoitteeseen: Öst-Finnmark Sparebank, 9800 Vadsö, tilille «Innvandrermonument». Olemme kiitolliset, mikäli teette ratkaisunne niin pian kuin mahdollista ja ilmoitatte tuloksesta mieluiten vuoden loppuun mennessä osoitteella: Utvalget for Innvandrermonumentet, v/maaherra Anders Aune, 9800 Vadsö.

Vadsö-Vesisaari lokakuulla 1975

Siirtolaismonumenttitoimikunta:

Anders Aune
Finnmark fylke

Reidar Helgesen
Finnmark fylke

Ami Isaksen
Finnmark fylke

Arnold Dorum Persen
Vadsö kommune

Sverre Nilssen
Vadsö kommune

Einar Niemi
Norsk-Finsk forening i Vadsö

Hans Pedersen
Norsk-Finsk forening i Vadsö